

svojega sedanjega nacionalnega področja, češ da je bistveno to, komu je bila knjiga namenjena, ne pa v kakšnem jeziku je bila napisana. Na uvodnem mestu je najprej razprava, ki podaja opis, označitev in vrednotenje v tem zvezku priobčene literature. Po osnovnem pouku o starem češkem jeziku slede odlomki. Gradivo te obširne knjige v lepem tisku na boljšem papirju, kakor se sicer uporablja zdaj za literarna dela, je razdeljeno v tri velike oddelke. Prvo obdobje šteje knjiga do konca 13. stoletja. Češka ustvarjalnost se izživlja v staroslovenskem in latinskem jeziku. Drugo obdobje sega do štiridesetih let 14. stoletja. Tedaj se že ukorenini in razmahne književnost v češkem jeziku, v vezani in nevezani besedi. V duhu tedanje literarne ustvarjalnosti prevzema evropske motive in evropska dela pretaplja s svojim duhom in dopolnjuje iz svojega življenja. Tuje dobiva v že izbrušeni češki pesniški govorici domačo podobo. Srednjeveška viteška literatura dobiva izrazito domače, tipično češke poteze. Tretji oddelek obsega odlomke do leta 1400. Plemiška kultura se povzpne v evropski vrh, saj je to čas, ko je vladal Karel IV., ko je postala Praga glavno mesto velike evropske države z bohotnimi kulturnimi stiki, ko se je v Pragi utrdila univerza itd. V literaturi so se najnaprednejše misli uveljavile v drami in satiri, ki razkrivata poglede mestnega in vaškega človeka na naraščajoče razpoke v fevdalskem svetu. Proti koncu obdobja se je oblikovala močna češka proza, beletristična in poučna, najpomembnejša zaradi pobud nadaljnjemu razvoju češke književnosti. »Izbor...« skuša ustreči znanstvenim in popularizacijskim potrebam. Ta namen knjiga v celoti dosega. Pred vsakim odlomkom, ki ga prinaša knjiga, stoji njegova kratka, pa tudi daljša literarnozgodovinska karakteristika in ocena. Besedilo odlomkov je podano v izvorni jezikovni podobi (le odlomki, napisani izvorno v latinščini, so priobčeni v prevodu). Za tekstom sledi jezikovna in stvarna razlaga. Za večjimi časovno in vsebinsko enotnimi poglavji stoji bibliografija izdaj in najvažnejših znanstvenih razprav o priobčenih odlomkih. Vsa znanstvena kritičnost pa nikakor ne ustvarja strokovnjaškega dolgočasia. Knjigo spremljajo celostranske reprodukcije izvornih izbranih umetniških slik, inicialk, ilustracij in rokopisov. Podane so na brezlesnem papirju v črnem in barvnem tisku. Ne morem si kaj, da si ne bi kaj podobnega želel tudi za slovensko staro književnost. Ne bi bila odveč knjiga, v kateri bi lahko srečal brižinske spomenike, stiške in žičke pisce, Herbersteina, Piccolominija, Siferida, naše eksulante, mestne zaprisege, gorne bukve, zasebna pisma itd. Ta zapisek o treh čeških knjigah seveda ne more in noče biti kaj več ko informacija. A tudi taka informacija izpolnjuje svojo nalogo, če spodbuja k preišljevanju in primerjanju.

Viktor Smolej

Zapiski

SLOVENŠČINA NA SREDNJI ŠOLI PO LETU 1848

Pred šolsko reformo je utegnilo prinesiti nekaj kratkotrajnih ugodnejših sprememb v avstrijski šolski praksi leto 1848, ko so kot novost tu in tam profesorji ali bogoslovci brezplačno prevzeli pouk slovenščine. Tako sta v Celju poučevala slovenščino profesor Konšek, takrat še narodnjak in urednik Celjskih slovenskih novin, kasneje pa odpadnik, in profesor Lovrenc Hribar.

Leta 1849 je v zvezi s splošno reformo šolstva, to je z razdelitvijo na nižjo in višjo gimnazijo, z uvedbo mature in s spremembo učnega načrta v korist realnim predmetom, prvič v programu upoštevana materinščina kot predmet. Organizacijski načrt (Entwurf der Organisation der Gymnasien und Realschulen in Oesterreich, Wien 1849) odreja, da je materinščina brezpogojno obvezni predmet. Smoter pouka v višji (zanima nas predvsem višja gimnazija s poukom literarne zgodovine) naj bo spretnost in pravilnost v pismenem in ustnem izražanju, razširjanje miselnega obzora, zgodovinsko poglobljeno znanje jezika, zgodovinsko in estetsko poznavanje najvažnejših del domače književnosti ter iz teh del izvirajoča karakteristika pesniških oblik. Načrt še poudarja, da pouku materinščine nikakor ni smoter zgolj jezikovna izobrazba, ampak mora v povezavi z drugimi predmeti oblikovati duha in značaj. Če z literaturo v materinem jeziku — tako odreja — ni mogoče doseči tega

namena, si je treba pomagati z dobrimi prevodi ali pa z natančnejšo obravnavo literature v drugem živem ali mrtvem jeziku, ki se na gimnaziji uči. Število tedenskih ur ni natančno določeno: najmanj dve, največ pa skupaj z drugim živim jezikom — šest. Materin jezik je tudi predmet pri maturi: pismeno — sestavek v materinščini, ustno — pregled domače književnosti.

V dodatku k organizacijskemu načrtu, v katerem so učni načrti, so v poglavju o slovenskem jeziku še podrobnejša navodila. Predmetnik: prvi in drugi razred po štiri ure, tretji in četrti razred po tri; v višjih pa prvi razred po dve uri, ostali po tri. V višji je od teh ur uporabiti eno oziroma dve tedenski uri za literarno zgodovino, razvoj jezika in branje najboljših odlomkov. Učenci naj bero in označijo najboljša domača dela. Dodatek svari pretirane profesorje filologe, češ da namen gimnazije ni filološko znanje jezika.

Sorazmerno dokaj ugoden predmetnik pa že omejuje določba, češ da zaradi različno bogatih literatur (v posameznih slovanskih jezikih) ni potreba, da ostane narodna književnost pri predpisanem številu ur. Če je literatura siromašnejša, se lahko del zanjo odmerjenega časa posveti študiju bogatejše literature drugega jezika v državi. Končno naletimo še na ugotovitev, da ni učbenikov; za višjo gimnazijo da bi bila potrebna pregled literarne zgodovine in izbor tekstov.

O snovi, ki bi jo kazalo predelati, daje dodatek profesorjem le zelo skopa navodila. V izbor tekstov — ugotavlja — ni mogoče iz starejših obdobjev z estetskega vidika sprejeti skoraj nič, pač pa nekaj iz jezikovnega interesa: vaje iz brižinskih spomenikov — imenuje jih karantanski fragmenti — iz Trubarja in Dalmatina; iz novejšega časa navaja dodatek le Jarnika in Prešerna.

V sklopu slovenščine upošteva starocerkvenoslovanščino in »ilirščino«¹ kot najsorodnejši jezik, to drugo z odlomki iz Gundulića, Palmotića in Djordjića.

Učni načrt, ki je sicer v pouku slovenščine pomenil napredek, četudi neznaten v primeri s prošnjami in zahtevami po poslovenjenju celotnega pouka, je prav zaradi pridržkov odmeril slovenščini le kaj skromno mesto. Skoraj gotovo je, da tam, kjer govori o pouku materinščine nasploh, ne misli na slovenščino, ampak na druge slovanske jezike v Avstriji, menda zlasti na bolj razvito češčino. S pridržki pa je v najboljšem primeru omejil pouk slovenščine na dve tedenski uri. Razen tega so podrobna navodila o učni snovi tako skopa, da je bilo zelo odvisno pač od profesorja, koliko bo s skromnimi pomagali, ki jih je utegnil imeti, poleg slovnice obravnaval še domače slovstvo. Vendar se zdi, da so bili med profesorji pogosti predvsem filologi, saj primer ljubljanskega Marna gotovo ni bil osamljen (Stritarjev štirinajsti Dunajski petet).

Za realke — v petdesetih letih to pri nas ni prišlo v poštev — je bil učni načrt drugačen. Govori sicer o pouku materinščine, a mišljena je pri tem pač nemščina, ker je v urniku posebej ni. Saj so bile realke, ki so jih pozneje ustanovljali tudi pri nas, središče germanizacije med srednješolsko mladino.

Ze tako skromna določila o pouku materinščine v gimnaziji pa so — vse kaže — naletela na nasprotnike. Eni so zaradi nepoznavanja živih jezikov dvomili, kako je mogoč pouk v teh jezikih, in poudarjali, češ saj se domačega jezika uče otroci že v glavnih šolah. Drugi — sami poznavalci teh živih jezikov — pa so se bali, da bi z njihovim uvajanjem v gimnazijo trpela klasična vzgoja. Da so se taki nasprotniki res oglašali in da jih je bilo precej, priča članek Čeha dr. Čupra Über den Unterrichts in der Mutter- und Landessprache an oesterr. Gymnasien (Zeitschrift für oesterr. Gymn., 1850). Res je sicer, da je avtorju pred očmi predvsem tip gimnazije z materinščino kot učnim jezikom in ne samo predmetom, a članek je utegnil s svojo sočnostjo in naprednostjo vplivati na tega ali onega profesorja slovenščine, saj je bil natisnjen v profesorjem dostopnem časopisu. Morda je vendarle koga izzval k razmišljanju, ker je nudil tudi več metodičnih napotkov za pouk materinščine. Gimnazija — zatrjuje dr. Čuper — ne sme ignorirati modernih nacionalnih kultur, če hoče ustrezati zahtevam življenja. Sedanjost nam je bliže kot preteklost. Število ur materinega jezika se ne sme zmanjšati, ampak — kjer je mogoče — zvečati. Nato se loteva — in v tem je mogel najbolj vplivati — pouka materinščine: govori o načinu podajanja snovi in o prednostih, ki jih ima ta pouk za razvoj duha in čustvovanja (tu opozarja na ljudsko pesništvo v nižji gimnaziji), kako olajša učenje drugih jezikov in razvija z govorniškimi vajami sposobnost za kasnejše delo v javnem življenju. Še posebej poudarja velik vzgojni pomen literarne zgodovine. Praktično bi utegnila prizadevnemu profesorju slovenščine koristiti nasvet, naj pouk literarne zgodovine ne obsega letnic in naslovov, ampak razvoj,

in opozorilo, da literatura in zgodovina druga drugo dopolnjujeta. Seveda je mogoče o pozitivnem vplivu tega res sodobno pisanega članka le domnevati.

Poznejše odredbe so prvotno odločbo o obveznem učenju materinščine še bolj omejile. Za Štajersko določa ministrska odredba iz leta 1860, da je na spodnještajerskih gimnazijah in na I. gimnaziji v Gradcu slovenščina obvezna le za slovenske dijake. Za Koroško je odlok iz leta 1886 ozkosrčnejši: pouk slovenščine je obavezen, če se starši izjavijo zanj; prav to je veljalo za Goriško, Gradiščansko in Trst. Na Kranjskem pa je slovenščina obvezna za dijake, ki so jo začeli obiskovati v prvem razredu (Halma-Schilling, Die Mittelschulen Oesterreichs).

Z organizacijskim načrtom se za daljšo dobo skromni napotki za pouk slovenske književnosti zaključijo. Poznejši avstrijski učni načrti materinščine več ne omenjajo, tako Instructionen für den Unterricht an den Realschulen in Oesterreich (peta predelana izdaja, Dunaj 1899), ki govori samo o nemščini kot učnem jeziku, pa Lehrplan und Instructionen (druga izdaja, Dunaj 1900, ter popravek iz leta 1909). Zanimivo je morda to, da odreja učni načrt iz leta 1900, naj se v osmi gimnaziji obdela literatura le do Goethejeve smrti, druga literatura 19. stoletja pa naj se poda le pregledno. (Popravek iz leta 1909 zajema nekoliko več literarne zgodovine.) Če je namreč veljala taka odredba za nemščino, potem je gotovo vplivala tudi na tiste profesorje slovenščine, ki so se držali odredb za nemški pouk (glej Sketov uvod k Slovstveni čitanki za peti in šesti razred!), da so poudarjali predvsem starejša slovenska obdobja.

Ne da bi se spremenile pozitivne odredbe, je proti koncu habsburške monarhije po nuji zgodovinskega razvoja v naših srednjih šolah vendarle morala nastati sprememba. V osemdesetih letih so delno poslovenili nižje razrede na Kranjskem in Primorskem, v devetdesetih letih sta sledila Maribor in Celje, v zadnjih letih pred prvo svetovno vojno so poslovenili tudi višje razrede na Kranjskem in Primorskem. Jasno je, da je s tem slovenščina tudi kot učni predmet dobila ugodnejši položaj. Ta proces se je dokončal, ko je nastala stara Jugoslavija.

Profesor slovenščine je bil pri šolskem delu precej odvisen od učnih knjig — slovenskih čitank. Praznino, ki je v tem pogledu zazijala ob šolski reformi, je za nižjo gimnazijo skušal izpolniti z berili dr. Janez Bleiweis (1. razr. Ljubljana 1850, 2. razr. 1852, 3. razr. 1854, 4. razr. 1855), za višjo pa dr. Fran Miklošič (5. razr. Dunaj 1853, 6. razr. 1854, 7. razr. 1858, 8. razr. 1865). Po sprejetih sestavkih moremo zaslutiti način pouka pri slovenščini. Kakšno vodilo si je postavil urednik Bleiweis, kažejo besede iz uvoda k Slovenskemu berilu za 1. gimnazijalni razred: »Berilo ima take spise obseči, ki so po svoji vunanji obliki izvrstni in v narodovim duhu jezika izdelani ... in sploh taki, da se po njih poduk tudi v družih rečeh oživi, mladenča um razbistri in njegovo srce oplemeni.« Po tem vodilu so sestavljena berila za nižje razrede. V vseh štirih je precej poljudno poučnih člankov, saj organizacijski načrt poudarja povezanost pouka materinščine z drugimi predmeti. V prvih dveh berilih prevladujejo naravoslovnih sestavki, nekaj je tudi narodopisnih; v tretjem in četrtem delu je poučni del usmerjen v zgodovino, ne več v naravoslovje. Kolikor je upoštevana leposlovna proza, ki je bila takrat pri nas šele v povojih, so to kratke zgodbe s kar preočito moralistično tendenco, izraženo ali že v naslovu ali pa na koncu v obliki pregovora in pod. Drugi, bolj leposlovnih del je posvečen poeziji; v vseh štirih knjigah je Prešeren zastopan ne več kot z dvema pesmima, od teh ena, Smrt (Memento mori), morda še najbolj ustreza poučno-moralističnemu ozračju beril. Zanimivo je, da posvečajo pozornost tudi drugim slovenskim slovstvom, zlasti njihovemu ljudskemu blagu; tako prinašajo v prevodih nekaj srbskih ljudskih pesmi, celo nekaj češkega ljudskega blaga in rusko ljudsko pesem, medtem ko slovenska ljudska pesem zaostaja, sprejetih je samo nekaj nabožnih.

Potrebi po slovstvenem branju v višji gimnaziji so skušala ustreči Miklošičeva berila za vse štiri višje razrede. Kot v Bleiweisovih je tudi v Miklošičevih čitankah še vedno dokaj poučnih sestavkov (zgodovina, fizika, primerki pisem); tem se pridružujejo biografije pomembnih mož. Poleg življenjepisa Dositeja Obradoviča v Berilu VI srečamo še Čopovega, v Berilu VII pa Japljevega in Kopitarjevega. Prešeren, ki je v berilih za nižješolce potisnjen na izbor dveh pesmi, in epska ljudska pesem sta v Miklošičevih čitankah nekoliko bolj upoštevana. V njih pa je tudi ljudsko blago drugih Slovanov in črtice iz njihove preteklosti. Značilno je, da v Berilu VI ni »leposlovne« proze, ki so jo v čitankah za nižjo gimnazijo zastopale drobne moralistične povestice, z izjemo nekaj basni in ene srbske ljudske pripovedke. Pregledno, po literarnih obdobjih razdeljenih spisov in pesmi do Berila VIII

ne zasledimo. Kakor v berilih za nižje razrede je tudi tu snov nesistematično po-mešana. Do osme se torej literatura sistematično ni obdelovala.

Izbor tekstov po kronološkem redu je skušal podati Miklošič v Slovenskem berilu za osmi gimnazijalni razred (Dunaj 1865). V njem ima tudi pregled sloven-skega slovstva. Ustavi se pa pri Slomšku. Za dijakovo spoznavanje sodobnejše knji-ževnosti je le več brez reda natisnjenih sestavkov in pesmi. Tu je na primer zastopan Levstik z mladostnimi pesmimi, a brez odlomka iz Martina Krpana. Pregled slovstva pomeni Miklošiču pregled posameznih pisateljev. Tako pri književnosti 16. stoletja sploh ne spregovori o razlogih za njen nastanek, ampak začne takoj s Trubarjem, zadrži se pa samo pri njegovem življenju in navajanju del, pri njih jeziku in pisavi, nič pa ne govori o njegovi osebnosti in miselnosti.

Naslednji pregled slovenskega slovstva za srednje šole je sestavil Anton Jane-žič za dodatek k svoji Slovenski slovnici (Celovec 1854). Pred očitki o nepopolnosti pregleda se je skromni profesor zavaroval v uvodu: »Da to ni popolna slovstvena zgodovina, že naslov kaže, ampak samo pregled imenitnejših prikazni na našem slovstvenem polji. Vendar mislimo, da bo za prvo potrebo zadostil. Podlaga je zastavljena, na kterej se da potem daleč zidati in pomanjkljivo dopolnjevati.« Svoj pregled je razdelil v dve večji poglavji: Staroslovensko in novoslovensko slovstvo; drugo razdobje pa še v tri dele: 1. od 16. stoletja do 1770; 2. od 1770 do 1843; 3. od 1843 do sodobnosti. Osnovne pomanjkljivosti so vidne že iz razdelitve. Slovenska književnost — po njem novoslovensko slovstvo — mu je nadaljevanje starocerkveno-slovske itd.

Marljivi Janežič je skušal še istega leta kot Miklošič z Berilom VIII ustreči tudi potrebi po primernem izboru sodobnih tekstov in v ta namen izdal Cvetnik I (Celovec 1865). V njem zasledimo že Trdino, Levstika, Jenka, Erjavca, Jurčiča. Vendar pa zastopajo prozo večinoma še ljudske pripovedke — domače ali češke — in moralistične zgodbe; sicer pa je Janežič priobčil v Cvetniku še dokaj poučnih sestavkov iz zemljepisa, narodopisja (Jurčič) in več člankov o vzgojnih vprašanjih. Da so to čitanko močno uporabljali, priča več izdaj, katerih četrto je preskrbel Sket (1881), a kljub šestnajstim letom po prvi izdaji brez bistvenih sprememb.

Pregledno je Janežič uredil svoj Cvetnik slovenske slovsnosti (Berilo za višje gimnazije in realke, II. izdaja, Celovec 1868). Kriterij mu je bil literarnoteoretičen in ne literarnozgodovinski. »Lepota vnanje oblike,« pravi, »v soglasji z mikavnim, um in srce blaživnim zapopadkom, mi je bila pri izbiri vedno pred očmi.« V skladu z učnim načrtom skuša zadostiti težnji po spoznavanju pesniškega jezika in pesni-ških zvrsti. O tem razpravlja v uvodu in nato po teh kriterijih (lirika, epika itd.) razvršča gradivo. To delo je bilo za svoj čas gotovo izredno dobro, saj upošteva najboljše pesnike, a manj pomembne predstavlja samo z boljšimi prispevki. Med prozo prinaša ljudske pripovedke, domače in tuje, prevod odlomka iz poljskega pripovednika Krasickega; dramatika je zastopana z odlomki prevodov iz Schillerja.

Bleiweisovo, Miklošičevo in Janežičevo delo za učbenike je v devetdesetih letih prevzel celovski profesor Jakob Sket s svojimi čitankami za nižje razrede in s slovstvenimi čitankami za V. in VI. (Celovec 1892, 1914) ter za VII. in VIII. razred srednjih šol (Dunaj 1893, 1914) in s slovstveno čitanko za učiteljska (Dunaj 1893).

Za peti in šesti razred pregled slovstvene zgodovine ni prihajal v poštev, pač pa je posebnost te čitanke in velik napredek v primeri s starejšimi v izredni pozor-nosti, ki jo posveča ljudskemu blagu ne samo z bogatim izborom pripovedk in pesmi, ampak tudi z vrsto razprav o tem področju, ki so jih poleg Sketa napisali Fr. Hri-bar, J. Scheinigg in S. Rutar. Slovenska dramatika, ki se je od izdaje Janežičevega Cvetnika obogatila z originalnimi deli, je zastopana z dvema Stritarjevima pri-zoroma (Orest, Regulovo slovo) ter z odlomkom iz Jurčič-Levstikovega Tugomera. Povest in roman sta uvrščena v oddelek Epika, medtem ko obsega razdelek Proza poučno slovstvo z opisom in orisom.

Literarnozgodovinsko sta urejeni Slovenska slovstvena čitanka za učiteljska ter čitanka za sedmi in osmi razred srednjih šol, med katerima ni bistvenih razlik, le da je v le-tej izpuščenih nekaj protestantskih tekstov in dodano nekaj novejših (druga izdaja je iz leta 1914!) iz Trdine, Tavčarja, Kersnika, Aškerca, Meška in Zupančiča. Ta slovstvena čitanka naj bi bila obenem tudi učbenik literarne zgo-dovine, zato je urejena podobno kot Miklošičevo Berilo VIII. Obsirnejšim literarno-zgodovinskim sestavkom, ki so delo raznih avtorjev, sledi izbor tekstov. Pač pa je zadnja doba označena zelo površno. Slovensko slovstvo deli Sket v naslednja obdobja: 1. srednjeveška doba (VI.—XVI. stol.); 2. protestantska doba (1550—1595); 3. katoliška

doba (1595—1765); 4. prerod slovenskega slovstva (1765—1843): a) prehodna doba (1765—1795), b) Vodnikova doba (1795—1830), c) Prešernova doba (1830—1843); 5. doba narodne prosvete (1843—1893).

Taka so bila berila, ki sta jih uporabljala slovenski profesor in dijak od 1850 do 1918. Razen teh so tu in tam uporabljali tudi Macunovo Cvetje jugoslavljsko (Trst 1850), delo ilirsko čutečega avtorja, pisano v ilirski mešanici.

Takratno stanje pouka slovenske književnosti v srednjih šolah, kakršno se je kazalo v učbenikih, je izzvalo odpor prof. Ilesiča v knjižici O pouku slovenskega jezika (Ljubljana 1902). Ilesič bolj ali manj odklanja vso starejšo književnost od Trubarja do Vodnika, ki da se malo prilega šolski rabi. Bilo je pač izraz odklona od filološko-zgodovinske smeri literarnega pouka na avstrijski srednji šoli, da se je avtor spraševal: »Kako zanimanje naj budi pouk z golimi naslovi katekizmov, abecednikov, gospodarskih knjig in z neštevilnimi letnicami?« Bolelo ga je, da se v učnih knjigah ne ozirajo na druge Slované: »Celjski grofje, stara pravda — to so znamenita poglavja slovensko-hrvatske zgodovine.« Iz te upravičene kritike odnosa naših tedanjih učbenikov do novejših literature pa je vzklilo njegovo vsekakor napredno, četudi naši starejši književnosti rahlo krivično spoznanje: »Pouk o literarni zgodovini mora postati pouk o leposlovju, zato je treba natančneje govoriti le o novejši književnosti.«

Medtem se je slovensko slovstvo tako lepo razvilo, da je že samo na sebi nudilo možnost za potrebno estetsko izobrazbo in vzgojo. Razvoj slovstva sta primerno spremljali tudi literarna kritika in zgodovina. Ze konec 19. stoletja (1894—1900) je pri Slovenski matici izšla Glaserjeva obširna Zgodovina slovenskega slovstva, ki je bila kljub svoji kritiko vzbujajoči metodi vendarle pripraven priročnik za profesorje in zanimivo branje za dijake, ki jih je slovensko slovstvo že iz nacionalnega interesa močno privlačilo. Globlje je posegel Ivan Grafenauer, ki je še pred prvo vojno izdal svojo Zgodovino novejšega slovenskega slovstva (I. del leta 1909, II. del leta 1911), vendar ni obravnaval ne starejše ne najnovejše dobe in tudi še ni upošteval sodobne sociološke razlage pojavov. Za šolo je Grafenauer napisal svojo Kratko zgodovino slovenskega slovstva (I. 1917; II. 1919, druga izdaja v eni knjigi 1920), ki po stilu še danes velja za soliden učbenik. Za prvih let stare Jugoslavije je izdal tudi Slovensko čitanko za višje razrede srednjih šol v štirih zvezkih (1921—1930); zlasti uspešno je rabil za študij literarnih zvrsti. Na osnovi Grafenauerjevih čitank se je oblikoval tudi učni načrt za slovensko slovstvo v dobi stare Jugoslavije. Za nižje razrede pa je sestavil nove čitanke najprej prof. Josip Wester, pred prvo vojno je delal v zvezi s Sketom, po njej samostojno. V tridesetih letih so njegova berila zamenjala nova — sestavljavci so bili znani mlajši strokovnjaki — opremljena z metodološkimi napotki in v IV. knjigi tudi s pregledom slovstvenega razvoja.

Med berilom in literarnozgodovinskim pregledom ter dijakovo osebnostjo pa je še profesor slovenščine. Tudi od njega sta bila precej odvisna način in značaj podajanja književnosti. Koliko je bila ta deležna učiteljeve in dijakove pozornosti v letih pod Avstrijo, naj nam pokaže, čeprav pomanjkljivo, pregled izvestij celjske gimnazije. O tem nas deloma pouče poročila o predelani snovi (samo za prva leta), nato pa naslovi šolskih in domačih nalog ter govornih vaj.

Prva leta je bil pouk slovenščine kaj skromen. Držali so se minima, ki ga je odrejal učni načrt, pa sta bili v vsakem razredu slovenščini odmerjeni le dve tedenski uri. Zaradi pomanjkanja učnih moči ali zaradi majhnega števila dijakov — kot sklepam — sta bila nekaj let združena po dva višja razreda. Koliko se je mogla pri takem združenem pouku sedmega in osmega razreda sploh upoštevati domača književnost? Od dveh ur je največji del odpadel na obravnavo ilirske slovnice. Za literarno zgodovino so uporabljali kot priročnik Šafárika, nato pa Kopitarja — verjetno sta bila to le profesorjeva priročnika, dokler ni Janežič prav za silo zamašil vrzeli z dodatkom k svoji slovnici. Za čtivo so si do izida Miklošičevih beril pomagali z Macunovim Cvetjem oziroma s Koseskim in z Vertovčevim Kemijo. Ko so po nekaj letih uvedli vsaj ločen pouk za posamezne razrede, so literarno zgodovino sistematično obdelovali le v osmi. V drugih višjih razredih so se zadržali pri branju s stvarno in jezikovno oznako. Podobno je bilo tudi pri pouku nemščine. Da pa so se dijaki že v sedmi vendarle seznanili s posameznimi obdobji — pač ob branju in morda tudi v zvezi z zgodovino — bi pričeli posamezni naslovi nalog za sedmošolce: Kaj je razširjanje luteranizma u Štajarskoj uzočilo in pospeševalo (1860/1861), Zakaj se je luteranizem sploh in zakaj tudi po Slovenskem tako hitro razširil in vgnezdil (1862/1863). Deset let pozneje zasledimo znova v sedmi opisno

nalogo (verjetno zgolj reprodukcijo profesorjevih besed ali snovi v knjigi): Primož Trubarjevo življenje in njegove zasluge za slovensko slovstvo (1871/1872). Poslej so bile naloge s področja protestantizma in slovenske književnosti 16. stoletja pogostejše poleg drugih literarnih tem, ki so se do začetka 20. stoletja, ko so začeli obravnavati tudi dela naše moderne (govorne vaje pri profesorju Suhaču, dolgoletnem vzgojitelju celjske srednješolske mladine), redno dotikale sodobnih pisateljev in njihovih spisov. (Jurčičevi romani so postali predmet dijaških oblikovnih študij še deset let po pisateljevi smrti, pač pa je Gregorčič že prej razgibal šolsko življenje.)

Značilna je velika pozornost, ki so jo posvečali profesorji že koj spočetka pouku hrvaščine (ilirščine); pomembno je bilo to v tistih letih seveda bolj za Štajersko kot za Kranjsko. Jezikovno znanje, ki so ga morali dijaki obvladati, se kaže v naslovih raznih nalog, v katerih naj bi primerjali slovenske oblike z ilirskimi, poleg tega pa na primer tudi v taki temi: Zakaj je dobro in koristno poleg našega maternega jezika se tudi ilirščine učiti (1860/1861). Dokaj upoštevajo tudi pouk starocerkvenoslovanščine. V prvem desetletju ustavne dobe zasledimo tudi teme, ki so zahtevale zanimanje tudi za aktualne, četudi le jezikovne probleme: Kako in koliko zamorejo naši časniki pospešiti izobraževanje našega maternega jezika (1860/1861). Koliko koristi in koliko škoduje našemu jeziku, da smo Slovenci Nemcom sosedje (1861/1862). V poznejših letih so jezikovne naloge odpadle, literarne pa so se ponavljale poleg filozofsko-moralističnih in opisnih vse do konca. Kažejo nam torej, da se je dijak deloma že pred osmo seznanil z našo literarno zgodovino; seveda pa je bilo to znanje — kot vse kaže — bolj opisno, nerazvojno, morda res — kot pravi Ilesič — naštevanje letnic izida knjig. Toda bodimo pravični — pri dveh tedenskih urah kaj več skoraj ni bilo mogoče storiti. Medtem ko so po novem učnem načrtu (1884/1885) število nemških ur zvečali na štiri in so tam literarno zgodovino začeli poučevati že v šestem razredu, je za slovenščino v višjih ostalo vse pri starem. Zdi se, da si je v višjih razredih slovenščina priborila tri tedenske ure še v zadnjem vojnem letu.

Kakor v Celju je moralo biti tudi drugod, samo v poslovenjenih kranjskih in primorskih srednjih šolah se je v letih pred prvo vojno slovenščina bolj razmahnila. Pri tem je pa seveda lahko prišla do neprimerno večjega izraza tudi profesorjeva osebnost.

Božena Orožen

PUSELJC ALI SOPEK?

V 5. številki JiS (160) je E. Bojc pritaknil svojim pripombam o tujkah in lokalizmi vprašanje, »ali ne bi kazalo celo v ljudskih pesmih, ki jih imamo Slovenci toliko in nam stalno udarjajo na ušesa (po radiu in petju drugje), vsaj delno, kolikor bi ne motilo ritma, spremeniti tujke: pušelj — šopek«. Sam na vprašanje ni odgovoril, njegova misel pa je jasna: ljudske pesmi, ki jih imamo ko listja in trave in ki nam stalno »udarjajo na ušesa« po radiu in drugod, nas s svojimi tujkami — motijo, zato skušajmo, kjer se da, tudi te tujke zamenjati z lepimi slovenskimi besedami. Tako misli E. Bojc, A. B. pa v opombi uredništva pravi, da »je treba piscu pritrdati«. Hudo kategorično, vendar smemo upati, da to le ni zadnja beseda iz uredništva JiS! Načeto vprašanje namreč prerašča jezikovni okvir.

Ljudske pesmi so del splošne pesniške zakladnice vsakega naroda, imajo poseben obraz, svojo zgodovinsko pogojeno vsebino in obliko. Ljudstvo samo počasi spreminja in nadomešča v svojih pesmih nežive, neznanne, tuje besede in rečenice z živimi, znanimi, domačimi. Nepovabljenim »urednikom« od zunaj pa ni dovoljeno posegati v to naravno dogajanje. Ljudsko pesništvo je živ in tudi zdrav organizem. Mar naj se igramo s kirurškim nožem po zdravem telesu? Nevarna igra: vsaka, še tako nedolžna operacija je krvava. Pri tem ne gre samo za ritem, kakor misli E. Bojc, tudi zven ali blaglasje ni vse, v nevarnosti je poglavitno — pesniška podoba, ustvarjena ne iz lesenih kock, ki bi jih bilo moč vsak hip zamenjati, temveč iz krhkega tkiva, iz besed.

Pa sezimo rajši po zgledu, enem samem. Kako naj bi v kraški ljudski pesmi o tičkih, ki priletajo v pristanišče ob morju in tam »na jarbolca obsedajo«, spremenili *jarbolca*? Naj rečemo »jamborčki«, naj rečemo »dreveščka«? Beseda je nenadomestljiva. In vendar se je našel gorečnejš, ki je tudi to nenadomestljivo besedo v drugi stari pesmi spremenil in s tem zabilisal izvorno pesniško podobo: *Barčica po morju plava, drevesa se priklanljajo* ... Dvomim, če enemu izmed sto tisoč pevcev